

สังเคราะห์บทเรียน การป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดภาคประชาชน

กว่า 10 ปี ของการแก้ไขปัญหาเสพติดภาคประชาชน

สามารถกล่าวได้ว่า ก่อนปี 2536 การแก้ปัญหาเสพติดโดยชุมชน มีการดำเนินงานมาอย่างยาวนานมากกว่า 10 ปี ไม่ว่าจะเป็น กรณีชุมชนบนพื้นที่สูง กรุงเทพมหานคร ชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งภาคใต้ และภาคกลาง ด้วยการสนับสนุนขององค์กรภาครัฐ (ในส่วนตัวลาดังกล่าว สำนักงาน ป.ป.ส.เองก็มีความพยายามดำเนินงานภายใต้โครงการจตุรมิติสัมพันธ์และโครงการบ้านสวนแสนสุข เพื่อให้ชุมชนในบางพื้นที่ดำเนินการแก้ไขปัญหาเสพติดโดยแนวทางและวิธีการของชุมชนเองภายใต้ฐานความเป็นจริงที่ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนคนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงก็คือคนในชุมชน) องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรทางศาสนา แต่ส่วนมากอยู่ในชั้นลงมือทดลอง และยาเสพติดที่มีการแพร่ระบาดขณะนั้นก็คือ ผิ่น (ภาคเหนือ) กัญชา (ใต้/อีสาน) และเฮโรอีน (ระบาดทั่วประเทศ) จนกระทั่งปี 2536 “สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด” (สำนักงาน ป.ป.ส.) ได้จัดให้มีการสัมมนาร่วมกันระหว่างภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชุมชน ซึ่งมีข้อสรุปร่วมกันว่า ปัญหาเสพติดเป็นปัญหาของชุมชน ซึ่งชุมชนมีศักยภาพที่จะดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดที่เกิดขึ้นในชุมชนได้โดยการสนับสนุนขององค์กรภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน (พิชิต พิทักษ์และคณะ : เอกสารสรุปบทเรียนและถอดความรู้ขององค์กรชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในกรุงเทพมหานคร หน้า 2)

ต่อมาในปี 2537 สำนักงาน ป.ป.ส. จึงได้พัฒนาโครงการเครือข่ายชุมชนในลักษณะโครงการนำร่อง ซึ่งดำเนินงานในทุกภาคของประเทศ ในระยะ 3 ปี (2537- 2539) เพื่อสร้างรูปธรรมของชุมชนป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด โดยเน้นการพัฒนาระบบและกลไกของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่เอื้อและสนับสนุนต่อการแก้ไขปัญหาเสพติดของชุมชน ผลจากการดำเนินงานโครงการดังกล่าว ทำให้เกิดบทเรียนมากมาย ซึ่งดูได้จากผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการแก้ไขปัญหาเสพติดในระดับพื้นที่โดยเน้นบทบาทของชุมชนและระบบกลไกของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่เอื้ออำนวยต่อการแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน” โดยนายบัณฑิต อ่อนดำและคณะ ซึ่งพบว่า การแก้ไขปัญหาเสพติด โดยให้องค์กรชุมชนเป็นผู้มีบทบาทหลัก โดยมีองค์กรภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) เป็นผู้สนับสนุนนั้น เป็นรูปแบบการแก้ไขปัญหาแบบหนึ่ง (เป็นทางเลือก) ที่สามารถหยุดยั้งการแพร่ระบาดของยาเสพติดอย่างได้ผล กล่าวคือ ชุมชนสามารถควบคุมปัญหาเสพติดให้อยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชุมชนหรือสามารถจัดยาเสพติดให้หมดไปจากชุมชนหรือสามารถป้องกันไม่ให้ยาเสพติดแพร่ระบาดในชุมชน และเป็นการแก้ไขปัญหาเสพติดอย่างยั่งยืน จนปัญหาไม่สามารถกลับมาแพร่ระบาดได้อีก ทั้งสามารถขยายเครือข่ายการแก้ไขปัญหาให้กว้างขวางออกไป เป็นการลดความรุนแรงของปัญหาและขจัดปัญหาในระดับสังคมส่วนรวมได้ด้วย นับว่าเป็นการแก้ไขปัญหาเสพติดรูปแบบหนึ่งที่รัฐควรให้การสนับสนุน ส่งเสริมให้มีการดำเนินงานในระดับที่กว้างขึ้นทั่วประเทศ

ปี 2539 สำนักงาน ป.ป.ส. นำผลการศึกษาวิจัยและการประเมินผลโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาโครงการ ต่อเนื่อง (ในลักษณะโครงการขยายผล) และได้เสนอต่อคณะรัฐมนตรีและได้รับอนุมัติเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2539 ให้ดำเนินการ “โครงการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนที่มีการแพร่ระบาดรุนแรง” โดยเห็นการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นหลัก มีระยะเวลา 5 ปี (2540-2544) ผลการดำเนินงาน ก่อให้เกิดองค์กรประชาชนและเครือข่ายจำนวนมาก ครอบคลุมพื้นที่กว่าชุมชนทั่วประเทศ และองค์กรชุมชนต่างๆ ได้มีโอกาสในการแสดงพลังของภาคประชาชนในการ ป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ในงานมหกรรมภาคประชาชน รวมทั้งมีข้อเสนอต่อรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (พลเอก ธรรมรักษ์) ในการสนับสนุนภาคประชาชน ในงานมหกรรมดังกล่าว ส่งผลให้รัฐบาลให้การสนับสนุนการ แก้ไขปัญหายาเสพติดภาคประชาชน โดยสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานแก้ไขปัญหายาเสพติดภาคประชาชน เพิ่มขึ้น (จากประมาณ ปีละ 20 ล้านบาทในช่วง 2540 – 2544 เป็นปีละประมาณ 200 ล้านบาท) ในปี 2545 2546 และปี 2547 ทั้งนี้โดยมีสำนักงานประสานและสนับสนุนภาคประชาชน (สสช.) ซึ่งได้รับการจัดตั้งขึ้นภายใต้ การกำกับดูแลของสำนักงาน ป.ป.ส. ทำหน้าที่ประสานและสนับสนุนองค์กรประชาชนและเครือข่าย ตลอดจนการ ประสานภาคีความร่วมมือทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อการสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชน

โดยสรุป การดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดภาคประชาชน มีพัฒนาการมากกว่า 10 ปี ปัจจุบันมีองค์กรชุมชนที่ดำเนินงานแก้ไขปัญหายาเสพติดมากกว่า 6000 ชุมชน ใน ๓๖๐ เครือข่าย ทั่วประเทศ มีการจัดโครงสร้างของภาคประชาชนระดับชาติและระดับภาค และมีการแสดงตัวตนของภาคประชาชนในงาน มหกรรมเรียกว่า “ขบวนการแก้ไขปัญหายาเสพติดภาคประชาชน” ต่อรองนายกรัฐมนตรี (พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ และนายจาตุรนต์ ฉายแสง) ซึ่งมีผลต่อการสร้างการยอมรับในขบวนการภาคประชาชนและเห็นชอบที่จะให้การ สนับสนุนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง (อยู่ในระหว่างการเสนอแผนแม่บทการแก้ไขปัญหายาเสพติดภาคประชาชน) การดำเนินงานดังกล่าว เป็นรูปแบบหนึ่งที่เป็นทางเลือกของสังคมไทยในการจัดการกับปัญหายาเสพติดที่ได้ผล

การถอดบทเรียนและการสังเคราะห์องค์ความรู้การแก้ไขปัญหายาเสพติดภาคประชาชน

จากการทำงานดังกล่าวข้างต้น ในปี ๒๕๔๖ สำนักงาน ป.ป.ส. โดยสำนักงานประสานและสนับสนุนภาค ประชาชนได้ประสานหาทีมถอดบทเรียนการทำงานของชุมชน/เครือข่ายในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์ประสบการณ์/ถอดบทเรียนการทำงานของชุมชน/เครือข่าย

การถอดบทเรียนแบ่งออกเป็น 6 ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคใต้ตอนล่าง ภาคใต้ตอนบน ภาคตะวันออก เฉียงเหนือ ภาคกลาง และกรุงเทพมหานคร แต่ละภาคมีทีมสังเคราะห์บทเรียน ซึ่งประกอบด้วย นักวิชาการและ นักพัฒนาที่มีประสบการณ์การทำงาน โดยมีอาจารย์บัณฑิต อ่อนดำและคณะเป็นทีมประสานกลาง

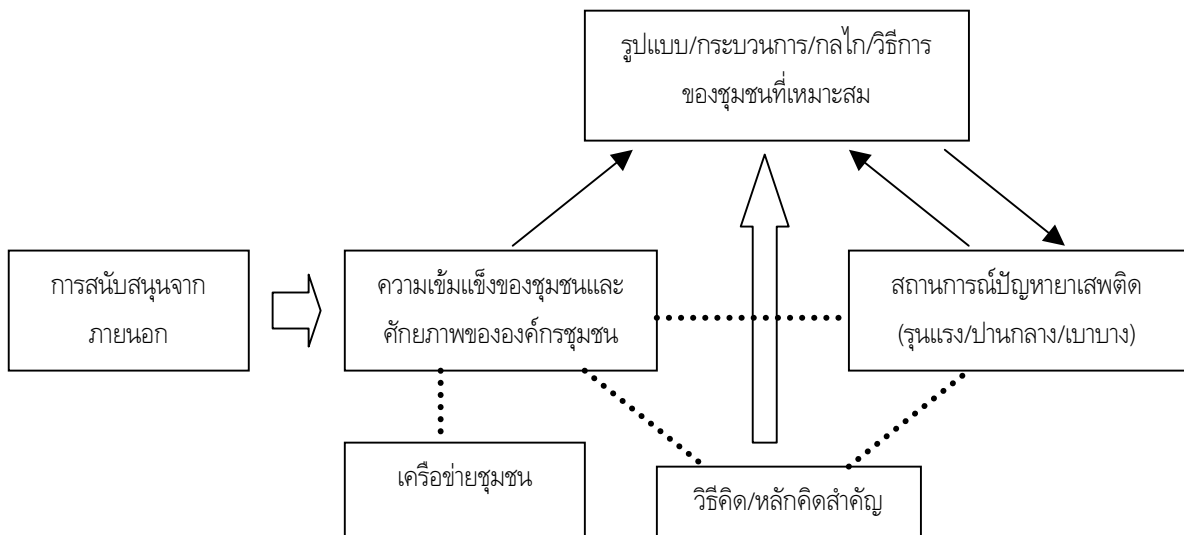
เมื่อวันที่ 17 – 18 พฤษภาคม 2547 มีการนำเสนอบทเรียนจากทุกภาค และมีข้อสรุปร่วมกันว่าจะต้องมีการสังเคราะห์บทเรียนร่วม

บทเรียนการแก้ไขปัญหาเสพติดภาคประชาชน

จากบทเรียนการแก้ไขปัญหาเสพติดโดยชุมชนของทุกภาคมีข้อสรุปร่วมกันที่สำคัญๆ ดังนี้

1. การแก้ไขปัญหาเสพติดโดยชุมชน **“ไม่มีสูตรสำเร็จ”** จะมีก็แต่ **“ความหลากหลาย”** ของกระบวนการและวิธีการที่ชุมชนแต่ละแห่งได้สร้างสรรค์ขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัย เงื่อนไข (ทั้งภายในและภายนอก) แต่ภายใต้ความหลากหลาย ก็มี **“ลักษณะร่วมกัน”** ที่พอจะสกัดมาเพื่อเป็นองค์ความรู้ **“การแก้ไขปัญหาเสพติดภาคประชาชน”** ซึ่งจะสามารถใช้เป็นฐานในการขับเคลื่อน ขยาย ปรับประยุกต์ เผยแพร่ และนำเสนอต่อฝ่ายนโยบาย ฯลฯ ได้
2. ความสำเร็จของการแก้ไขปัญหาเสพติดภาคประชาชนนั้น พบว่า ชุมชนไม่สามารถดำเนินการโดยลำพังโดดๆ ได้ หากแต่จะต้องเป็นการดำเนินการที่มีการสนับสนุนหรือมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม โดยเฉพาะบทบาทของภาครัฐ (ราษฎร์-รัฐ)
3. ลักษณะร่วม หรือประเด็นร่วมในการสังเคราะห์บทเรียน ได้แก่ วิธีคิด(หลักคิด)และกระบวนการ (วิธีดำเนินงาน) ของภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาเสพติด ปัจจัย เงื่อนไขที่สำคัญที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบและวิธีการแก้ไขปัญหของชุมชน และการสกัดตัวชี้วัดการแก้ไขปัญหาเสพติดภาคประชาชน
4. สำหรับปัจจัย เงื่อนไข ที่สำคัญๆ และมีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบ วิธีการของชุมชน ได้แก่ สถานการณ์ปัญหาเสพติด ความเข้มแข็งของชุมชน ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและเครือข่าย การสนับสนุนจากภายนอก (รัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน)

ภาพแสดงความสัมพันธ์ของประเด็นสังเคราะห์บทเรียนการแก้ไขปัญหาเสพติดภาคประชาชน

สำหรับการสังเคราะห์บทเรียน “การแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยองค์กรชุมชน” หรือที่บางคนนิยมใช้คำว่า “การแก้ไขปัญหายาเสพติดภาคประชาชน” ที่จะนำเสนอต่อไปนี้จะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรก วิธีคิดและวิธีการที่ชุมชนใช้ในการดำเนินงานแก้ไขปัญหายาเสพติด ส่วนที่สอง ปัจจัย เงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการใช้วิธีการแก้ไขปัญหายาเสพติดขององค์กรชุมชน และในส่วนที่สาม เป็นการเสนอลักษณะของ “ตัวชี้วัดการแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยองค์กรชุมชน

ส่วนที่ 1 วิธีคิดและวิธีการที่ชุมชนใช้ในการแก้ไขปัญหายาเสพติด

1.1 หลักคิด/วิธีคิดแบบชุมชน

วิธีคิดหรือหลักคิด เป็นพื้นฐานสำคัญที่มีต่อรูปแบบ วิธีการแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชน (คิดแบบไหน มักจะทำแบบนั้น) จากการศึกษาของทีมถอดบทเรียนการแก้ไขปัญหายาเสพติดภาคประชาชน พบว่า ชุมชนมีวิธีคิดหรือที่บางคนเรียกว่า “วิธีคิดแบบชุมชน” (สวิง ตันอุด) หรือ “อุดมการณ์ฝ่ายประชาชน” (พิชิต พิทักษ์) หรือ “หลักคิด” (จรินทร์ บุญมัทยะ) ซึ่งในความเป็นจริง ชุมชนอาจไม่ได้มีวิธีคิดแบบเดียว ที่ “บริสุทธิ์” หากแต่เป็นการผสมผสานด้วยวิธีคิดแบบอื่นๆ ด้วย แต่เพื่อให้ภาพที่ชัดเจนเกี่ยวกับวิธีคิดสำคัญที่ชุมชนมองปัญหายาเสพติดและส่งผลกระทบต่อการใช้วิธีการ กระบวนการขับเคลื่อนงานแบบชุมชนหรือในแบบของภาคประชาชน ซึ่งวิธีคิดสำคัญๆ มีดังนี้

- วิธีคิดแบบลูกหลาน ญาติพี่น้อง ชนเผ่า/กลุ่มชาติพันธุ์ เป็นคนในครอบครัวและชุมชน
- วิธีคิดที่ให้ความสำคัญของการอยู่ร่วมกัน จะต้องรักษาความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน ต้องช่วยเหลือ เกื้อกูล และให้อภัยซึ่งกันและกัน
- วิธีคิดที่เน้นการแก้ปัญหา “คน” ไม่ใช่ “ยา”
- วิธีคิดแบบเชื่อมโยงและบูรณาการหลายเรื่อง
- วิธีคิดแบบพึ่งตนเอง มีอิสระที่จะสร้างสรรค์ คิดเอง ทำเอง แก้ไขปัญหาเอง

โดยสรุปแนวคิดของภาคประชาชนนั้นอยู่บนพื้นฐานของการอยู่ร่วมกัน การร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการดูแลแก้ไขปัญหายาเสพติดที่เกิดขึ้นกับ “คน” ในครอบครัวและชุมชนที่เป็นญาติ เป็นพี่เป็นน้อง เป็นชนเผ่าและเป็นเพื่อนร่วมชุมชนเดียวกันกับตน หรือที่ สวิง ตันอุดและคณะ ใช้คำที่แทนความหมายข้างต้นว่า “ไม่ใช่คนอื่น”

1.2 วิธีการดำเนินงานของภาคประชาชน

ในการดำเนินงานด้านการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดของภาคประชาชนนั้น มีแนวคิดและวิธีการที่ค่อนข้างแตกต่างจากภาครัฐหรือภาคประชาสังคมเป็นอย่างมาก ที่สำคัญแนวคิดของภาคประชาชนนั้นอยู่บนพื้นฐานของการร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการดูแลแก้ไขปัญหาด้านยาเสพติดที่เกิดขึ้นกับคนในครอบครัวชุมชนที่เปรียบเสมือนญาติพี่น้องของตน

วิธีคิดดังกล่าวข้างต้น ส่งผลต่อวิธีการที่ภาคประชาชนใช้ในการแก้ไขปัญหาเสพติด ซึ่งมีลักษณะที่ “ยึดหยุ่น” “ให้โอกาส” และเป็นไปในทาง “สร้างสรรค์” มากกว่าการมุ่งร้ายทำลายกันอันเป็นวิธีการของการใช้อำนาจบาตรใหญ่ที่หน่วยงานหรือกลุ่มคนบางส่วนในสังคมยังนิยมใช้อยู่ วิธีการที่ภาคประชาชนใช้ในการแก้ไขปัญหาเสพติด มีดังนี้

(1) อาศัยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชน

สิ่งสำคัญที่สุดในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดของพลังองค์กรและเครือข่ายภาคประชาชน คือ อาศัยบทบาทการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นกลไกการดำเนินงานดังกล่าว เพราะเพียงผู้นำหรือคนไม่กี่คนในชุมชนไม่อาจที่จะดูแลและช่วยกันแก้ไขปัญหายาเสพติดที่นับวันยิ่งแพร่กระจายยิ่งขึ้น ทั้งในกลุ่มคนทำงาน เยาวชน เด็กนักเรียนที่ตกเป็นเหยื่อของการเสพติด และในส่วนของคนในชุมชนซึ่งกลายเป็นผู้ที่ทำการค้าเพื่อการดิ้นรนอยู่รอด

(2) อาศัยคุณค่าทางศาสนา วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชนมาดำเนินการ

ในหลาย ๆ กรณีศึกษา พบว่า ชุมชนอาศัยคุณค่าทางศาสนา วัฒนธรรมและภูมิปัญญาชุมชนเข้ามาดำเนินการแก้ไขปัญหาเสพติด อาทิเช่น พระสงฆ์ มีบทบาทสำคัญในการใช้หลักทางศีลธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์มาประยุกต์ ทำให้เกิดศรัทธาของคนในชุมชนที่เข้ามารับการช่วยเหลือและช่วยกันแก้ไขปัญหายา ดังกรณีของพระอาจารย์ชัยเวช โอภาโส และพระครูพิพัฒนพิบูลย์ ที่มีความตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านและได้ทุ่มเทตนเองลงไปศึกษา คลุกคลีกับชาวบ้านเพื่อทราบถึงปัญหาและสาเหตุอย่างแท้จริง แม้จะเสี่ยงภัยอันตราย หลายพื้นที่ก็อาศัยพระช่วยอบรมและบำบัดรักษา ไม่ว่าจะเป็เครือข่ายบ้านร่มเย็น บ้านบุญเปื้อย บางพื้นที่ก็อาศัยวัฒนธรรมความเชื่อตามประเพณีฮีตคอง เช่น บ้านบุญสม (การสาบานต่อหน้าพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน) บ้านหนองกะปาด โดยเฉพาะการจัดงานบุญฮีตสิบสองของ บ้านโชคชัย ที่มีครบทั้งปีและทำตามประเพณีอย่างแท้จริงโดยปราศจากการพนันและอบายมุข บ้านบ่อมะกรูด ใช้วัฒนธรรมลาวเวียง เครือข่ายชุมชนมั่ง 3 จังหวัดซึ่งใช้วัฒนธรรมชนเผ่าและกรณีชุมชนมุสลิม อาทิ บ้านคลองตะเคียน ชุมชนลำแขก บ้านท่าแพรก ฯลฯ ใช้คุณค่า ความเชื่อทางศาสนาอิสลามที่ว่า “ทุกพฤติกรรม ทุกอริยยาบพของมุสลิม จะมีผลต่อชีวิตที่แยกออกจากกันไม่ได้ระหว่างโลกนี้กับชีวิตหลังความตาย” ซึ่งมีชาวบ้านหลายคนที่เลิกยาเสพติดก็เนื่องจากเชื่อว่าหากไม่เลิกจะถูกลงโทษในโลกหน้าที่สาหัสหรือการลงโทษจะทำให้พ้นจากสิ่งชั่วร้าย หรือแม้แต่ชุมชนในกรุงเทพมหานคร ในส่วนของชุมชนแออัด และชุมชนบ้านจัดสรร ซึ่งดูเหมือนว่าจะไม่มีฐานภูมิปัญญาเดิมแบบเดียวกันกับชุมชนชนบท แต่ก็ได้สร้างภูมิปัญญาใหม่ ที่ได้จากการต่อสู้ในเรื่องที่อยู่อาศัย “โล่เรือ” ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน ประสพการณ์การสร้างความเป็นชุมชน มาปรับประยุกต์ใช้ในการทำงานด้านยาเสพติด เช่น ชุมชนร่วมเกื้อ ชุมชนเพชรคลองจั่น ชุมชนน้อมเกล้า เป็นต้น

(3) อาศัยระบบเครือข่ายและระบบการแบ่งเขตในการดูแลภายในชุมชน

ในส่วนของภูมิปัญญาของการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งส่วนมากก็เป็นเครือญาติกัน เช่น ในบ้านหนองกะปาด บ้านตาตาวัว ซึ่งเป็นหมู่บ้านภูไท มีตระกูลใหญ่ ๆ 2 ตระกูลเช่นเดียวกันก็มีการนำระบบเครือญาติมาใช้ดูแลแก้ไขปัญหายาเสพติดให้กับเยาวชนและผู้เสพทั่วไปในฐานะที่เป็นญาติพี่น้องอยู่ร่วมกันในชุมชน กรณีเครือข่ายชุมชนมั่ง 3 จังหวัด ใช้ตระกูลแซ่ ในการควบคุม ตักเตือนและดูแลลูกหลาน และที่สำคัญ ในหลายชุมชนก็มีการ

แบ่งคุ้มและมีอาสาสมัครแต่ละคุ้มช่วยกันดูแลครัวเรือนสมาชิก เช่น กรณีบ้านนุฆม ซึ่งมีจำนวน 454 หลังคาเรือนมีการแบ่งเป็นคุ้มบ้านคุ้มละ 5 หลังคาเรือน บ้านนุเปื่อย (อุบลราชธานี) บ้านคุ้ม (ยโสธร) บ้านหนองกะปาด (มุกดาหาร) และชุมชนสองเหนือ (มหาสารคาม) ที่ค่อนข้างโดดเด่นในเรื่องการแบ่งคุ้มรับผิดชอบ หรือกรณีบ้านยานิง (นครราชสีมา) ใช้การแบ่งโซนหรือเขตควบคุมกับการใช้กฎเกณฑ์มุสลิม เป็นต้น

การทำงานของคนในชุมชนแบบเป็นพี่เป็นน้องเครือญาติกัน จะอาศัยการว่ากล่าวตักเตือนและให้โอกาสปรับปรุงตัว และช่วยเหลือยอมรับ ไม่ได้ใช้วิธีทำลายและจับกุมทำร้ายเหมือนระบบการจัดการแบบใช้อำนาจของคนภายนอก บางรายที่จำเป็นจริง ๆ เมื่อผ่านขั้นตอนต่าง ๆ เช่นว่ากล่าว ตักเตือน ต้อด่าน และส่งไปบำบัดแก้ไขแล้วยังไม่กลับเนื้อกลับตัว ก็จำเป็นต้องอาศัยกฎหมายและอำนาจจากภายนอกเข้ามาบังคับใช้บ้าง

(4) อาศัยมาตรการทางสังคมหรือการใช้กลุ่มกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนต่างๆ เป็นพื้นฐานมาและเป็นเงื่อนไขต่อรองและกดดันให้คนที่เสพติดและค้าขายต้องยอมเลิกเสพเลิกค้าและปรับปรุงแก้ไขตนเอง

ในหลายชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา พบว่า บางชุมชนมีการรวมตัวทำกิจกรรมภายในชุมชน และ ขยายเครือข่าย เช่น กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ของบ้านคุ้ม (ยโสธร) บางแห่งเป็นการรวมตัวของผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยก่อนจะมารวมกันเป็นกลุ่มเรียกเรื่องสิทธิจากผลกระทบจากการสร้างเขื่อนน้ำอูน และได้จัดตั้งเป็นเครือข่ายชุมชนพัฒนาต้านยาเสพติดนิคมน้ำอูน บางเครือข่ายมีการใช้เงื่อนไขกลุ่มกิจกรรมและกองทุนอาชีพและสวัสดิการชุมชนมาบีบหรือกดดันให้คนในชุมชนหรือครอบครัวที่มีปัญหาด้านยาเสพติดต้องกลับตัว มิฉะนั้นจะไม่ได้รับสิทธิจากกลุ่มกิจกรรมและสวัสดิการจากชุมชน กลายเป็นคนที่ถูกตัดออกจากความเป็นสมาชิกชุมชนไปโดยปริยาย หรืออาจไม่ได้รับการคบค้าสมาคมหรือร่วมกิจกรรมของคนในชุมชนด้วย เช่น บ้านนุเปื่อยและบ้านคุ้มที่ใช้กลุ่มออมทรัพย์ เป็นแรงกดดัน กรณีภาคกลาง ชุมชนหลายแห่งใช้วิธีการเป็นต้น

(5) การดำเนินกิจกรรมแบบองค์กรรวม บูรณาการ และเชื่อมโยงกับการแก้ปัญหาอื่น ควบคู่กันไป

การแก้ไขปัญหาเสพติดของชุมชน มีลักษณะของการแก้ไขปัญหาแบบองค์กรรวม กล่าวคือ **มีระบบการป้องกันและรักษาเป็นระบบเดียวต้น** ทั้งนี้เพื่อรักษาไว้ซึ่ง“ดุลยภาพของชุมชน” กล่าวคือในสถานการณ์ที่ไม่รุนแรงชุมชนอาศัยวิธีการที่ชุมชนยังคงมีศักยภาพที่จะดำเนินการด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการใช้ระบบเครือญาติ การตักเตือนสั่งสอนลูกหลาน มาตรการทางสังคม ฯลฯ แต่ในบางสถานการณ์ที่มีความรุนแรง ลำพังศักยภาพภายในไม่เพียงพอ ชุมชนก็มีการประสานกับภายนอกหรือใช้มาตรการของรัฐ เช่น การตั้งด่านตรวจ การตรวจปัสสาวะ การให้ข้อมูลกับหน่วยงานด้านการปราบปราม เช่น กรณีชุมชนมั่งจังหวัดเพชรบูรณ์ ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้ปัญหาเสพติดขยายตัวและสร้างปัญหาและผลกระทบกับชุมชน จนสูญเสียสมดุลย์ นอกจากนี้ ลักษณะการดำเนินกิจกรรมต้านยาเสพติดของชุมชนยังเป็น **แบบบูรณาการและครบวงจรในตัวเอง** ทั้งในด้านการให้ความรู้ ปลูกจิตสำนึก ป้องกันแก้ไข บำบัดรักษา พื้นฟูจิตใจ ฝึกฝนวิชาชีพและให้โอกาสแก้ตัว เช่น กรณีพระอาจารย์ชัยเวช (คุณย์สมัชชาต่อต้านและบำบัดยาเสพติด ต.ภูดิน กาศิรินทร์) และกรณีของบ้านร่มเย็น ที่พ่อดาบสุรศักดิ์ และอาจารย์ยุวรี ไชยรักษ์ ที่ต่อมาได้ลาออกจากราชการมาอาสาทำงานด้านนี้จริงจังและต่อเนื่องเป็นเวลานานโดยทำแบบครบวงจร บางพื้นที่ก็ประสานการแก้ปัญหาให้กับเด็กนักเรียน และเยาวชน โดยร่วมงานกันทั้งวัดและโรงเรียนและครอบครัวพ่อแม่ผู้ปกครอง เช่น การใช้พุทธวิธีของพระครูพิพัฒนพิบูลย์ ที่เริ่มจากการแก้ที่ใจก่อน โดยเดินจงกลม นั่งสมาธิ สวดมนต์ ระลึก

คุณพ่อแม่ครูบาอาจารย์ ฯลฯ และการแก้ปัญหาของเด็กนักเรียนในโรงเรียนอย่างมีมโนของอาจารย์สันติสุข เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบลักษณะ **การแก้ไขปัญหาเสพติดที่ควบคู่หรือเชื่อมโยงกับเรื่องอื่นๆ** ซึ่งมีลักษณะย่อยอีกหลายลักษณะ **ลักษณะแรก** คือ การใช้กลไก ทั้งผู้นำ/แกนนำ กลุ่ม/องค์กร และประสบการณ์ที่ชุมชนได้รับการแก้ไขปัญหานั้นๆ มาปรับใช้กับการแก้ไขปัญหายาเสพติด เช่น ชุมชนแออัดในกทม.หลายแห่ง ใช้ประสบการณ์และกลไกในการต่อสู้ปัญหาการไล่อื้อ มาทำงานด้านยาเสพติด กรณี เครือข่ายชุมชนไทยอีสาน จังหวัดเชียงราย ทำงานต่อเนื่องจากการจัดการปัญหาเอดส์ กรณีภาคเหนือและภาคใต้หลายแห่ง มีเครือข่ายชุมชนที่ทำงานด้านอื่นๆ มาก่อน เช่น ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น **ลักษณะที่สอง** คือ การใช้ประเด็นปัญหายาเสพติด เป็นโอกาสที่จะสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการฟื้นฟูความสัมพันธ์ผ่านกิจกรรมต่างๆ การสืบสานวัฒนธรรมชุมชน การสร้างความเข้มแข็งให้กลุ่มต่างๆ ในชุมชน เป็นต้น (แก้ปัญหายาเสพติด ไม่ใช่เพื่อยาเสพติด แต่เพื่อ การสร้างประสบการณ์และการเรียนรู้ของชุมชนในการรวมตัว ช่วยเหลือ ฯลฯ) และ**ลักษณะที่สาม** คือ การแก้ไขปัญหายาเสพติดควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหานั้นๆ ที่จะเป็นเงื่อนไขต่อการกลับมาแพร่ระบาดของยาเสพติดอีกไม่รู้จบ เช่น กรณีชุมชนกองขยะหนองแขม ชุมชนลำแขก ชุมชนปากท่อ (ราชบุรี) และหลายชุมชนในภาคอีสาน ที่ทำกิจกรรมส่งเสริมอาชีพให้กับผู้เสพ ผู้ค้าและกลุ่มเสี่ยง แต่ที่สำคัญคือ อาชีพ รายได้ ภายใต้วิถีชีวิตของความพอเพียง หรือ เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง

(6) ใช้ระบบเตือนภัยในชุมชน

การแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชน อาศัยระบบเตือนภัย ซึ่งเป็นระบบดั้งเดิมของชุมชนที่มีอยู่แล้ว เช่น การซุบซิบนินทา (ในทางเหนือคือการเล่าขำขวัญ) หรือการบอกกล่าว ซึ่งระบบดังกล่าว แต่เดิมทำหน้าที่ในการควบคุมกำกับ กอดัน พฤติกรรมที่ขัดต่อกฎ จารีตของคนในสังคม ซึ่งในเรื่องยาเสพติดก็เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะแรกๆ ของการเกิดปัญหาและชุมชนที่มีปัญหายาเสพติดรุนแรง ซึ่งยังไม่สามารถยกเอาประเด็นยาเสพติดขึ้นมาพูดคุยในที่สาธารณะหรือที่ที่เปิดเผยได้ ก็จะอาศัยการบอกเล่า ตั้งวงเล็กๆ คุยกัน (เช่น ใครเสพ ใครเข้าไปเกี่ยวข้อง ผลเป็นอย่างไร ฯลฯ) และขยายการบอกเล่าออกไปสู่คนอื่น ๆ มากขึ้น นอกจากระบบเตือนภัยดังกล่าวจะทำหน้าที่ในการควบคุม กอดัน (ได้บ้าง ไม่ได้บ้าง) ยังทำหน้าที่ในการกระตุ้นให้คนในชุมชนได้รับรู้ถึงสถานการณ์ปัญหาและผลกระทบของยาเสพติด

(7) ใช้ระบบการให้อภัย มัดมือ สู้ขวัญ สืบชะตา

ชุมชนส่วนมากใช้ระบบการให้อภัยในการดำเนินงานด้านยาเสพติด โดยวิธีการต่างๆ เช่น การมัดมือบายศรีสู้ขวัญ ผู้บำบัดยาเสพติด/ผู้ค้า (โดยอธิบายตามความเชื่อว่าการทำไม่ดีหรือสิ่งไม่ดีเกิดขึ้นก็เนื่องจากขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัว) การใช้วิธีทางศาสนา เช่น ทางพุทธ ใช้การทำสมาธิ สวดมนต์ให้ได้ทบทวนตนเองและนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไข ทางคริสต์ศาสนา ใช้การสำนึก/สารภาพบาปในขณะที่ชุมชนใช้การอธิษฐานเพื่อให้พระเจ้าดูแลปกป้อง จัดการกับสิ่งชั่วร้ายต่างๆ หรือทางศาสนาอิสลาม ใช้การละหมาด โดยเชื่อว่าการละหมาด ทำให้พ้นจากสิ่งชั่วร้ายได้ โดยสรุประบบการให้อภัยก็หมายถึง การให้โอกาสกับผู้เสพ/ผู้ค้า ผู้ที่เกี่ยวข้อง ในฐานะที่เป็นลูกเป็นหลาน เป็นพี่เป็นน้อง ซึ่งใช้ควบคู่ไปพร้อมๆ กับการให้ผู้เสพ ผู้ค้า ได้เกิดสำนึกในตนเอง

(8) การยกระดับปัญหาจาก บั๊จเจก สู่กลุ่มและชุมชน (จากปัญหาส่วนบุคคลเป็นปัญหาของชุมชน)

การแก้ปัญหาสาเหตุของชุมชนที่ได้ผลสำเร็จ วิธีการหนึ่งที่สำคัญคือ การยกระดับปัญหาสาเหตุให้เป็นปัญหาของชุมชน ซึ่งแน่นอนว่า ความรู้สึกและตระหนักว่าปัญหาสาเหตุเป็นปัญหาของชุมชนได้เกิดขึ้นอย่าง ลอยๆ หรือเป็นความบังเอิญ จากบทเรียนพบว่า การยกระดับปัญหาสาเหตุจากบั๊จเจกไปสู่ปัญหาของชุมชนเกิด จาก 2 ปัจจัยสำคัญ ปัจจัยแรกเกิดจากภายในชุมชนเอง ที่เริ่มจากบางคนในชุมชน (บางส่วนเป็นแกนนำชุมชน บาง ส่วนเข้ามาเป็นแกนนำชุมชนในภายหลัง) รับรู้และตระหนักในปัญหาและผลกระทบของสาเหตุ เช่น พ่อค้าพา บ้านสวนมอญ บ้าอามีนะที่ชุมชนคลองเตย ลุงพะวิ บ้านห้วยบุเลย พ่อบุญ ภาคใต้ ฯลฯ จากนั้นแกนนำเหล่านี้ มีการ ขยายการรับรู้สู่แกนนำคนอื่น ๆ และชาวบ้าน ผ่านการพูดคุยหรือการมีเวทีภายในชุมชน การสร้างหรือจัดกิจกรรม เพื่อต้องการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เป็นต้น สำหรับปัจจัยที่สอง เกิดจากการกระตุ้นจากภายนอก เช่น จากกองทัพ ภาคที่ 2 สสช. เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ในบทบาทของ “วิทยากรกระบวนการ” จากองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น ศูนย์สังคมนวัตกรรม มูลนิธิขาดฝน สมาคมยุวมุสลิมแห่งประเทศไทย หรืออาจจะเกิดจากการกระตุ้นของเครือข่าย องค์กรประชาชนเอง

(9) ใช้การสร้างและขยายเครือข่ายชุมชน

มีการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ ในรูปของเครือข่ายชุมชน ทั้งเครือข่ายชุมชนที่มีการรวมตัวกันมา ก่อนในเรื่อง/ประเด็นอื่นๆ และเครือข่ายในด้านการแก้ไขปัญหาสาเหตุโดยตรง และการเป็นเครือข่ายมีทั้งที่เกิด เองโดยชุมชนกับชุมชน และเกิดจากการกระตุ้นจากภายนอก จากบทเรียนต่างๆ พบว่า ส่วนมากเครือข่ายมี ประโยชน์ต่อชุมชน (มากบ้าง-น้อยบ้าง แตกต่างกันไปในแต่ละแห่ง) เนื่องจากเครือข่ายทำหน้าที่ที่สำคัญๆ ต่อชุมชน หลายประการ ได้แก่ เครือข่ายทำหน้าที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การทำงาน เครือข่ายช่วยทำให้มีระบบ การเฝ้าระวังปัญหาสาเหตุในระดับที่กว้างขึ้น เครือข่ายทำหน้าที่ในสร้างพลังต่อรอง การติดต่อประสานงานและ สร้างการยอมรับจากภายนอก เครือข่ายช่วยทำให้การเข้าถึงทรัพยากรและงบประมาณได้มากขึ้น เครือข่ายช่วยสร้าง ความมั่นใจ (มีเพื่อนทำงาน) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม บทเรียนในเรื่องเครือข่ายอาจจะยังอยู่ในช่วงเริ่มต้น หลายเครือข่าย กำลังเรียนรู้ ปรับตัว และพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง

(10) การอาศัยความร่วมมือและการสนับสนุนจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อให้กระบวนการดำเนินงานของ ชุมชนเป็นไปด้วยดี

ชุมชนต่างๆ อาศัยความร่วมมือสนับสนุนจากทั้งจากหน่วยราชการและองค์กรพัฒนาเอกชน นับเป็นส่วน สำคัญที่ช่วยให้กระบวนการดำเนินงานของชุมชนเป็นไปโดยสมบูรณ์ครบถ้วนและมีวิธีการดำเนินงานที่หลากหลาย ครอบคลุมระบบการดำเนินงานทุกด้าน บางพื้นที่ได้อาศัยบทบาทของหน่วยงานภายนอกช่วยกระตุ้นกระบวนการ แก้ปัญหา ซึ่งจะได้กล่าวถึงอีกครั้งในเรื่องบทบาทของภายนอกต่อการสนับสนุนชุมชนในการแก้ไขปัญหาสาเหตุ

โดยสรุป วิธีการที่ชุมชนใช้ในการดำเนินงานแก้ไขปัญหาสาเหตุที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ได้หมายความว่า ชุมชนทุกแห่งใช้ทั้ง 10 วิธีในการแก้ปัญหา หากแต่เป็นการผสมผสานบางวิธีใช้เป็นหลักและเสริมด้วยวิธีอื่นๆ เช่น กรณีชุมชนภาคใต้ตอนล่าง อาศัยคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมเป็นหลัก เสริมด้วยการประสานการ

สนับสนุนจากภายนอก กรณีชุมชนลำแชะ ใช้วิธีผสมผสานทั้งทางด้านศาสนา การกวดขัน การส่งเสริมอาชีพกลุ่มเสี่ยง และประสานภายนอกเพื่อสนับสนุน กรณีชุมชนในภาคอีสานหลายแห่งใช้หลักศาสนาและวัฒนธรรมประเพณี ชุมชนบางแห่งในภาคกลางใช้วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ชุมชนไททรงดำ ชุมชนลาวเวียง กรณีเครือข่ายวังแดง อุดรดิตต์ ใช้วิธีการตรวจค้นโดยพลังของชาวบ้าน ฯลฯ เป็นต้น ดังนั้น ข้อสรุปที่สำคัญของการแก้ไขปัญหา ยาเสพติดภาคประชาชนก็คือ **“ความหลากหลายในเชิงรูปแบบ/วิธีการ แต่มีวิธีคิดร่วมกัน ก็คือ วิธีคิดในเรื่องความเป็นที่เป็นหนึ่ง เป็นลูกเป็นหลาน ให้ความสำคัญของการอยู่ร่วมกัน ซึ่งจะต้องมีความสัมพันธ์ต่อกันในเชิงการช่วยเหลือ ร่วมมือ และหลักการให้โอกาส ให้อภัย”** ดังนั้น การใช้วิธีการ “สำเร็จรูป” จึงไม่ใช่วิธีการของภาคประชาชน หรือความพยายามจะใช้รูปแบบที่สำเร็จรูปในการแก้ไขปัญหา จึงไม่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน อีกทั้งยังนำมาซึ่งการสูญเสีย ทั้งเวลา ทั้งงบประมาณ และที่สำคัญ นำไปสู่ความสูญเสียทางด้านจิตวิญญาณ “ความเป็นชุมชน” และการที่ชุมชนแต่ละแห่ง มีกระบวนการและวิธีการที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาเสพติดแตกต่างกัน ก็เนื่องจากมีสภาพแวดล้อม (ปัจจัย เงื่อนไข) ที่ต่างกัน ปัจจัยสำคัญๆ ได้แก่ (1) ความเข้มแข็งของชุมชนในฐานะที่เป็นภูมิคุ้มกันปัญหาเสพติด (อื่นๆ ด้วย) ของชุมชน ประการที่สอง (2) ศักยภาพขององค์กรชุมชนในการแก้ไขปัญหาเสพติด (3) สถานการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติด (รุนแรงมากน้อยแตกต่างกัน) และ (4) การสนับสนุนจากภายนอก

ส่วนที่ 2 ปัจจัย เงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการใช้วิธีการในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

2.1 ชุมชนเข้มแข็ง คือภูมิคุ้มกันของการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างยั่งยืน

จากการศึกษา พบว่า ความเข้มแข็งของชุมชน เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญ ทั้งในฐานะที่เป็นภูมิคุ้มกันปัญหาเสพติด (เกราะป้องกันก่อนมีปัญหา) และในฐานะที่เป็นฐานหรือทุนชุมชนที่สามารถนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาเสพติด หรืออาจกล่าวได้ว่า ชุมชนเข้มแข็ง เป็นปัจจัยที่มีนัยสำคัญยิ่งที่จะประกันความสำเร็จของการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดที่กำลังแพร่ระบาดเข้าสู่คนในชุมชนอยู่ตลอดเวลา เพราะชุมชนคือผู้รับผลหรือเป็นเหยื่อของปัญหายาเสพติด

จากกรณีศึกษา พบว่า ลักษณะหรือองค์ประกอบของความเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง จากประสบการณ์ที่ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในโครงการสังเคราะห์บทเรียนจากทุกภาค พบว่า ชุมชนที่เข้มแข็ง เป็น “พลวัต” กล่าวคือ ในช่วงเวลาหนึ่งอาจมีความเข้มแข็งสามารถจัดการปัญหาต่างๆ แต่ในขณะที่บางช่วงอาจเกิดความอ่อนแอ อยู่ในสภาวะที่จัดการตนเองได้น้อยลง และความเข้มแข็งของชุมชน ก็ไม่ได้สัมพันธ์กับลักษณะของชุมชน กล่าวคือ ไม่ว่าจะชุมชนเมือง ชุมชนแออัด ชุมชนบ้านจัดสรร ชุมชนชายแดน ชุมชนชนบทพื้นราบ ชุมชนชนบทที่สูง ก็มีความเข้มแข็งและมีความอ่อนแอได้เช่นกัน จากการศึกษา มีชุมชนเข้มแข็งจำนวนมากยังคงเป็นชุมชนที่ยังคงรักษาความเข้มแข็งไว้ได้สูง ในขณะที่เดียวกันก็พบชุมชนที่มีกระบวนการสร้างความเป็นชุมชนขึ้นใหม่ โดยเฉพาะชุมชนแออัด และชุมชนบ้านจัดสรร กระบวนการสร้างความเป็นชุมชน ผ่านการต่อสู้ปัญหาต่างๆ ร่วมกัน มีกิจกรรมเพื่อสร้าง

ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนตลอดเวลา ก็นำไปสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็งได้เช่นกัน ซึ่งลักษณะชุมชนเข้มแข็งที่พบสามารถประมวลได้ ดังนี้

(1) มีกลุ่มผู้นำ ที่มีจิตสาธารณะ เสียสละ อดทน เข้าใจสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และเงื่อนไขของการแพร่ระบาดของยาเสพติด “สามารถมองปัญหาให้เป็นปัญหาสาธารณะ” (ทีมถอดบทเรียนภาคกลาง) และสามารถกระตุ้นและนำพาคคนในชุมชนร่วมกันแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ ลักษณะสำคัญของกลุ่มผู้นำ คือ ไม่รวมศูนย์ผูกขาด และไม่ใช้การนำเดี่ยว ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้เพื่อนและผู้รู้ต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วม นอกจากนี้ ผู้นำยังมีความสามารถในการประสานงานกับภายนอก

(2) มีกลุ่มองค์กรภายในชุมชนที่เข้มแข็ง ทั้งองค์กรที่เกิดจากการผลักดันหรือกระตุ้นจากภายนอกทั้งจากส่วนราชการ และจากองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรที่เกิดจากชุมชนเอง ซึ่งองค์กรชุมชนต่างๆ จะเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมชุมชน เช่น ออมทรัพย์ กลุ่มตะขวงษ์ กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน สภามัสยิด ผู้อาวุโส เป็นต้น

(3) มีการจัดระบบความสัมพันธ์ การดูแลช่วยเหลือและร่วมมือกันภายในชุมชน (ความสัมพันธ์แนวราบ) และการจัดโครงสร้างการจัดการในลักษณะของการปกครองตนเอง เช่น มีการแบ่งเป็นคุ้ม แบ่งโซน ตามลักษณะการตั้งบ้านเรือนและระบบเครือญาติ ทำให้คนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขและร่วมมือช่วยเหลือกันในการดูแลแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง

(4) มีการรักษาและใช้ประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามที่สืบทอดมายาวนานในการดำเนินวิถีชีวิตของแต่ละคน แต่ละครอบครัวในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เช่น การสืบสานประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น อันเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เช่น การจัดงานบุญ การนับถือเครือญาติ และการเคารพบรรพบุรุษ ผู้เฒ่าผู้อาวุโส การปฏิบัติศาสนพิธี ฯลฯ และมีการใช้วัฒนธรรมชุมชนมาจัดการปัญหาต่างๆ

(5) มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้/บทเรียนจากการทำงาน และมีการพัฒนา หรือรื้อฟื้นความรู้ ประสบการณ์ดั้งเดิมที่มีอยู่มาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ทำมาหากินและถ่ายทอดให้กับคนรุ่นลูกหลานได้รักษาและปรับใช้ต่อไป นอกจากนี้ ยังมีการสร้างประสบการณ์และบทเรียนใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา

(6) มีการประสานความรู้ความเชื่อและพิธีกรรมคำสอนของศาสนา / สถาบันการศึกษาดั้งเดิม / ปราชญ์ชาวบ้าน นำมาใช้ถ่ายทอดและเสริมสร้างการเรียนรู้แบบดั้งเดิมที่เป็นการเรียนรู้จากธรรมชาติและปฏิบัติจากชีวิตจริงให้กับคนในชุมชน เช่น การศึกษาทางด้านศาสนาของชุมชนมุสลิม การใช้ชีวิตแบบพอเพียง การปฏิบัติตนบนฐานพุทธธรรม

(7) มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สามารถพึ่งพาตนเองและมีการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนที่เอื้ออำนวยให้คนในชุมชนมีงานทำ มีรายได้เลี้ยงชีพ

(8) มีทุนทรัพย์ของชุมชน เช่น กองทุนพึ่งตนเองของชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ (กทม.) หรืออาศัยการระดมทุนของชุมชนผ่านกิจกรรมประเพณี ผ้าป่า จิบน้ำชา และมีการประสานทุนจากภายนอกเพื่อเข้ามาสนับสนุนการทำงาน

(9) มีช่องทางการสื่อสารภายในชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งการสื่อสารเป็นทางการ เช่น การประชุมเวทีชุมชน และการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ (ตามวิถีชีวิตธรรมชาติ) เช่น พูดคุยวงน้ำชา สภากาแฟ ฯลฯ

(10) สามารถจัดความสัมพันธ์ภายนอกได้อย่างเหมาะสม เช่น ชุมชนบ้านกะตู่หนึ่ง สามารถกำหนดกลไกระบบการเมืองและการเลือกตั้ง ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์อันดีของชุมชนได้อย่างดี กรณี กทม. เรียนรู้ที่จะจัดความสัมพันธ์กับภายนอก ชุมชนแสนสุข เพชรคลองจั่น ชุมชนกองขยะหนองแขม ชุมชนเหล่านี้สามารถที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นำไปสู่การพัฒนาศักยภาพของชุมชน...ความสัมพันธ์ระหว่างภายในกับภายนอกที่เหมาะสม จึงเป็นความสัมพันธ์ที่ดี (ไม่พึ่งพามากไป พึ่งภายนอกเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ตนเองซึ่งจะนำไปสู่การพึ่งตนเองมากขึ้น)

2.2 ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน

จากกรณีศึกษาลักษณะของกลุ่ม/องค์กรชุมชน/เครือข่ายองค์กรชุมชนที่ดำเนินงานในด้านการป้องกันแก้ไขปัญหาเสพติด แบ่งได้ดังนี้

ก. ระดับ/ประเภทของกลุ่ม

- (1) เป็นกลุ่ม/องค์กรภายในชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวของคนในชุมชนเพื่อดูแลแก้ไขปัญหาเสพติด เช่น กรณีของ บ้านบุญสม (อ. เชียงคาน จ. เลย) ชุมชนเทศบาลปากชม 3 (อ. ปากชม จ. เลย) บ้านบูรพา (อ. ศรีบุญเรือง จ. หนองบัวลำภู) บ้านหนองกะปาด (อ. คำชะอี จ. มุกดาหาร)
- (2) เป็นกลุ่ม/เครือข่ายระดับตำบล เช่น บ้านโชคชัย (อ. สุวรรณคูหา จ. หนองบัวลำภู) สัมชชาต่อต้านและบำบัดยาเสพติด (วัดพุทธคาม นิคม อ. เมือง จ. กาฬสินธุ์) กลุ่มสายธารการเกษตร (อ. วาริชภูมิ จ. สกลนคร)
- (3) เป็นกลุ่ม/เครือข่ายระดับอำเภอ เช่น เครือข่ายชุมชนเทศบาลเมืองมหาสารคาม เครือข่ายชุมชนพัฒนาต้านยาเสพติด (อ. น้ำอูน จ. สกลนคร) สัมชชาต้านภัยยาเสพติด (อ. บ้านฝาง จ. ขอนแก่น) เครือข่ายชุมชนบ้านร่มเย็น (อ. กุดชุม จ. ยโสธร) เครือข่ายองค์กรสตรีอำเภอควนโดนจังหวัดสตูล
- (4) เป็นกลุ่ม/เครือข่ายระดับจังหวัด เช่น เครือข่ายชุมชนแก้ไขปัญหาเสพติดจังหวัดน่าน ศูนย์ประสานงานแก้ไขปัญหาเสพติดจังหวัดกระบี่
- (5) เป็นกลุ่ม/เครือข่ายประสานข้ามพื้นที่การปกครอง เช่น เครือข่ายชุมชนมั่ง 3 จังหวัดพิษณุโลก เลย และเพชรบูรณ์

ข. โครงการสร้าง / กลไก

โครงสร้างและกลไกการดำเนินงานของกลุ่ม/องค์กรและเครือข่าย ที่ใช้ในการจัดการปัญหายาเสพติด โดยภาพรวม พบว่า

(1) ในระดับกลุ่มและองค์กรในระดับชุมชน

อาศัยโครงสร้างกลไกที่ “หลากหลาย” และ “ผสมผสาน” ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม ความเข้มแข็งของชุมชน และประสบการณ์/บทเรียนการจัดการปัญหาต่างๆ ของชุมชน ซึ่งมีลักษณะ ดังนี้

ประเภทโครงสร้าง/กลไก

- เครือข่ายวัฒนธรรม (ระบบอาวุโส ระบบเครือญาติ ตระกูลแซ่ ระบบคุ้ม/หมวด/ไซน)
- โครงสร้างองค์กรทางการ (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต.)
- ระบบอาสาสมัคร (อาสา/กลุ่มสตรี/เยาวชน)
- องค์กร/กลไกศาสนา (วัด/มัสยิด/คริสตจักร)

ส่วนใหญ่ที่พบ มักจะไม่ใช้กลไกใดกลไกหนึ่งเพียงลำพัง แต่จะเป็นการผสมผสานหลายๆ กลไก แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแต่ละแห่งจะใช้กลไกใดเป็นหลักและกลไกใดเป็นกลไกเสริม เช่น ใช้โครงสร้างเดียวกันกับการปกครองหมู่บ้าน มีผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน (กรรมการชุมชนในกม.และในเขตเทศบาล) และสมาชิกอบต. ของหมู่บ้าน เป็นกรรมการ มีชาวบ้านเป็นสมาชิกชุมชน และอาจมีพระ ครู ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้อาวุโสในชุมชนหรือท้องถิ่นร่วมเป็นกรรมการหรือเป็นที่ปรึกษา การดำเนินงานของกลไกแบบนี้ จึงเป็นกลไกเดียวกันกับการปกครองดูแลทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน บางแห่ง มีการจัดเสริมระบบการแบ่งคุ้มบ้าน มาใช้ในด้าน การป้องกันแก้ไขปัญหาเสพติดที่โดดเด่น เช่น บ้านนุสม บางแห่งนำระบบวัฒนธรรมชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการดูแลป้องกันปัญหาเสพติดอย่างได้ผล เช่น บ้านบูรพา บ้านหนองกะปาด บางแห่งตั้งกลไกใหม่ ในรูปกรรมการหรือ คณะทำงานบ้าง ในลักษณะของกลไกอาสาสมัคร และมีกลไกทางการเช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน/ชุมชนและคณะกรรมการมัสยิดในฐานะกลไกทางศาสนาเป็นที่ปรึกษา เช่น คณะทำงานแก้ไขปัญหาเสพติดชุมชนลำแขก ในขณะที่มีอีกหลายชุมชนที่เป็นชุมชนมุสลิมอาศัยกลไกศาสนาคือกรรมการมัสยิดเป็นกลไกหลักโดยมีกลไกทางการทั้ง อบต.และกรรมการหมู่บ้านเป็นกลไกสนับสนุน บางแห่งใช้กลไกอาสาสมัคร เช่น กลุ่มเยาวชน/กลุ่มสตรี เป็นกลไกหลักในการดำเนินงานแก้ไขปัญหาเสพติด

(2) กลุ่ม/เครือข่ายระดับที่ใหญ่กว่าหมู่บ้าน/ชุมชน

ในระดับตำบล มักจะเป็นโครงสร้างการบริหารกลุ่มที่เป็นการจัดตั้งขึ้นมาใหม่ เป็นคนละโครงสร้างกับการปกครองระดับตำบล-หมู่บ้าน แต่องค์ประกอบของคณะกรรมการอาจจะมาจากผู้นำทางการของชุมชน เช่นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือจากผู้นำไม่เป็นทางการ เช่น พระ ครู ข้าราชการในท้องถิ่น เยาวชน แม่บ้าน ฯลฯ ก็ได้ กลไกการดำเนินงานในระดับนี้ จะเป็นลักษณะองค์กรที่ตั้งขึ้นมาส่วนมากเพื่อดูแลแก้ไขปัญหาด้านยาเสพติดโดยตรง เช่น กรณีของพระครูพิพัฒนพิบูลย์ จากกรณีศึกษาบ้านโชคชัย (อ. สุวรรณคูหา จ. หนองบัวลำภู)ที่ร่วมมือกับครู และ อบต. ดำเนินการอบรมแก้ไขปัญหาเสพติด และพระอาจารย์ชัยเวช จากสมัชชาต่อต้านและบำบัดยาเสพติด (วัด

พุทธคามาณีคม อ. เมือง จ. กาฬสินธุ์) บางเครือข่ายที่มีมาก่อนที่จะดำเนินกิจกรรมด้านยาเสพติด เช่น เครือข่ายหลายแห่งใน กทม เครือข่ายในภาคเหนือตอนบนที่รวมตัวจากการแก้ไขปัญหาเอดส์ สิ่งแวดล้อม หรือกรณีเครือข่ายพัฒนาคนๆและเครือข่ายเยาวชนฯ ที่ อ. กันทรารมย์ จ.ศรีสะเกษ ก็เกิดจากการรวมตัวกันของผู้นำชุมชนและท้องถิ่น และผู้นำเยาวชนที่ได้รับการสนับสนุนจาก นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนในการเคลื่อนไหวเรื่องการปกป้องและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมาก่อน ต่อมาจึงพัฒนาเป็นองค์กรเครือข่ายที่ทำกิจกรรมหลายด้านมากขึ้น เช่น มีการจัดตั้งเป็นเครือข่ายสหกรณ์เครดิตยูเนียนและการแก้ไขปัญหาด้านยาเสพติด

ในเครือข่ายระดับอำเภอ จะมีโครงสร้างการบริหารงานเช่นเดียวกับระดับตำบลแต่ครอบคลุมพื้นที่ที่กว้างขึ้น และมีสมาชิกที่อยู่ในตำบลเดียวกันและต่างตำบลต่างอำเภอมาร่วมเครือข่าย กรณีเครือข่ายเทศบาลเมืองมหาสารคามจะมีโครงสร้างที่ค่อนข้างเป็นทางการ คือ ผู้นำจากแต่ละชุมชนอันมีประธานชุมชนที่เทศบาลรับรองจะมารวมตัวทำงานร่วมกันในรูปเครือข่าย ในขณะที่เครือข่ายอื่น จะเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันโดยธรรมชาติของผู้นำชุมชนที่เป็นทางการร่วมกับผู้นำอื่น ๆ เช่น กรณี อ. บ้านฝาง และเกิดจากผู้นำที่ไม่เป็นทางการเอง เช่น กลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยที่ อ. น้ำอูน รวมทั้งเกิดจากผู้นำที่ต่อมาลาออกจากราชการตำรวจและครูเพื่อเข้ามาทำงานป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดด้วยจิตอาสาสมัคร อย่างไรก็ตามกรณีของศูนย์บ้านร่มเย็น บางแห่งเป็นลักษณะเฉพาะ เช่น เครือข่ายองค์กรสตรีควนโดน ซึ่งเป็นการรวมตัวของกลุ่มสตรี

ในส่วนเครือข่ายระดับจังหวัด จะมีโครงสร้างการบริหารงานในรูปของคณะกรรมการเครือข่าย โดยมีแกนนำจากอำเภอต่างๆ เป็นกรรมการ และมีองค์กรพี่เลี้ยงทำหน้าที่คล้ายๆ กับการเป็นกองเลขานุการในรูปของศูนย์ประสานงานระดับจังหวัด เช่น เครือข่ายการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดจังหวัดน่าน และศูนย์ประสานงานแก้ปัญหายาเสพติดจังหวัดกระบี่

เครือข่ายข้ามพื้นที่จังหวัด ซึ่งมีไม่มากนัก อาศัยการบริหารจัดการในรูปแบบของคณะกรรมการเครือข่าย โดยมีผู้นำ/แกนนำ ทั้งที่เป็นทางการ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้อาวุโส สตรี เยาวชน เข้าร่วมเป็นกรรมการ และมีศูนย์ประสานทำหน้าที่เป็นกองเลขานุการให้กับคณะกรรมการ เช่น ศูนย์ประสานการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนมั่ง 3 จังหวัด หรืออาจจะจัดรูปเป็นเครือข่ายองค์กรประชาชนระดับภาค ซึ่งคณะกรรมการเครือข่ายมาจากผู้นำเครือข่ายต่างๆ ในระดับพื้นที่ เช่น เครือข่ายแก้ไขปัญหายาเสพติดภาคอีสาน เครือข่ายแก้ไขปัญหายาเสพติดภาคกลาง เป็นต้น

ค. บทบาท / หน้าที่ ของกลุ่ม/องค์กร/เครือข่าย

การดำเนินบทบาท / หน้าที่ ของกลุ่ม/องค์กร/เครือข่าย พบว่า คณะกรรมการกลุ่มและเครือข่ายทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นระดับชุมชน ตำบลและอำเภอ มีการวางบทบาทหน้าที่ในการดำเนินงานด้านปัญหายาเสพติด ดังนี้

การรณรงค์และป้องกัน เป็นบทบาทที่องค์กรและเครือข่ายภาคประชาชน ต่างดำเนินการโดยมุ่งเน้นไปในด้านการรณรงค์ให้ความรู้ ปลุกพลังความร่วมมือของชุมชน เพื่อป้องกันปัญหาการใช้ยาเสพติดของคนในครอบครัวและชุมชน เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนโดยการประชาสัมพันธ์ ฝึกอบรมและจัดระบบคุ้มเพื่อช่วยกันป้องกันปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด การร่วมมือประสานงานกับโรงเรียน วัดและหน่วยงานราชการในพื้นที่

การบำบัดรักษาและฟื้นฟู บางองค์กรและเครือข่ายที่เป็นกรณีศึกษา มีการดำเนินงานด้านการบำบัดรักษาผู้เสพและมีการฟื้นฟูจิตใจและฝึกอาชีพให้ โดยดำเนินการแบบครบวงจรและอาศัยทั้งหลักธรรมของศาสนา การใช้

สมุนไพรรักษาแบบพื้นบ้าน นอกจากนี้ ในหลาย ๆ องค์กร ก็มีการจัดส่งผู้เสฟไปบำบัดรักษาออกชุมชน และให้การดูแลเอาใจใส่เมื่อกลับคืนสู่ชุมชน

การป้องกันและเฝ้าระวัง ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาส่วนมากให้ความสำคัญในการป้องกัน ตรวจสอบ และเฝ้าระวัง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดในชุมชนลักลอบเสฟและค้ายาเสฟติด และเป็นการสกัดกั้นการแพร่กระจายของยาเสฟติดไม่ให้ระบาดเข้ามาหรือผ่านหมู่บ้าน รวมทั้งช่วยเป็นหูเป็นตาในการแจ้งเบาะแสผู้ค้าให้กับทางราชการ

การแสวงหาแนวร่วมและพันธมิตร ในสถานการณ์ปัญหาเสฟติดที่มีโครงสร้างปัญหาซับซ้อน ทั้งเรื่องผลประโยชน์และอำนาจ บางพื้นที่มีความรุนแรง องค์กรชุมชน/เครือข่ายไม่สามารถดำเนินการได้โดยลำพัง การประสานกับหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะภาครัฐ เพื่อเข้ามาสนับสนุน ให้การดำเนินงานของชุมชนเป็นไปด้วยดี มีความจำเป็นอย่างมาก

ง. กิจกรรม

กิจกรรมส่วนใหญ่ที่มีการดำเนินการ มีดังนี้

(1) กิจกรรมด้านการเตรียมชุมชน เช่น การประชุมชาวบ้าน ผู้ปกครอง การจัดฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับภัยของยาเสฟติด การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในโอกาสต่างๆ

(2) กิจกรรมเฝ้าระวัง เช่น การเดินเวรยาม การตั้งด่านตรวจ การจัดแบ่งคุ้มหรือโซนและกำหนดให้ตัวแทนคุ้มทำหน้าที่ดูแลประสานงานครัวเรือนภายในแต่ละคุ้ม การตั้งอาสาสมัคร รวมถึงตำรวจบ้าน

(3) กิจกรรมการศึกษาและฝึกอบรม เช่น การจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับยาเสฟติด การอบรมเกี่ยวกับพิษภัยและวิธีการบำบัดรักษา การอบรมศีลธรรมจริยธรรม การเรียนการสอนด้านศาสนา การฝึกอาชีพ การศึกษาดูงาน การพัฒนาศักยภาพผู้นำ/แกนนำ

(4) กิจกรรมสานสัมพันธ์คนในชุมชน โดยเฉพาะในระดับครอบครัว เช่น กิจกรรมเยี่ยมผู้ต้องขัง (ผู้ต้องขังกับลูกหลาน พี่น้อง) ค่ายชีวิตครอบครัว การรับขวัญสู่ขวัญหลังจากล้าหนักผิดหรือพันโทษ

(5) กิจกรรมเยาวชนและสันตนาการ เช่น การจัดให้มีสนามกีฬา การแข่งขันกีฬา การส่งเสริมดนตรีและสันตนาการ ส่วนใหญ่สำหรับเด็กและเยาวชนเป็นกลุ่มเป้าหมาย การจัดทำโครงการโรงเรียนสีขาว หมู่บ้านสีขาว ที่เป็นแหล่งปลอดยาเสฟติด และที่สำคัญหลายแห่งพัฒนาไปสู่การมีกลไก/กลุ่มองค์กรเยาวชน

(6) กิจกรรมส่งเสริมอาชีพ เช่น การรวมกลุ่มประกอบอาชีพเพื่อหารายได้ และให้มีงานทำ การส่งเสริมการเกษตรพึ่งตนเอง การจักสาน การทำน้ำหมักและปุ๋ยชีวภาพ การเผาถ่านเพื่อนำน้ำส้มควันไม้ไปใช้ในการเกษตรปลอดสารพิษ ออมทรัพย์

(7) กิจกรรมบำบัดรักษา มีหลายรูปแบบวิธีการ เช่น การรักษาพื้นบ้านด้วยสมุนไพร การรักษาทางจิต การใช้หลักศาสนาธรรมมาช่วยเตือนสติและเยียวยาทั้งร่างกายและจิตใจ การเข้าค่ายบำบัด การส่งผู้เสฟไปบำบัดภายใต้การเตรียมความพร้อมของครอบครัวและความสมัครใจของผู้เสฟ

(8) กิจกรรมการป้องปรามผู้เสพผู้ค้ำ เช่น การแจ้งข่าวเบาะแสเกี่ยวกับพฤติกรรมเสี่ยงในการเสพยาของคนในครอบครัวให้พ่อแม่ผู้ปกครองรับทราบและกล่าวตักเตือน การนำผู้ค้ำมาทำพันธะสัญญา การตั้งกฎ กติกาเพื่อตัดสิทธิ์ สวัสดิการต่างๆ การเตือนให้ผู้เสพลีกและกลับตัวใหม่ การให้โอกาสผู้หลงผิดได้เริ่มต้นชีวิตใหม่ การสร้างให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลแก้ปัญหาเสพยาเสพติดของลูกหลาน การแจ้งเบาะแสหรือรายงานให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทราบเกี่ยวกับการค้ายาเสพติด

(9) กิจกรรมการจัดตั้งกองทุนเพื่อใช้ในกิจกรรมด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

(10) กิจกรรมการสร้างและขยายเครือข่าย เพื่อสร้างพลังและเกราะป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับที่กว้างขึ้น

(11) การประสานงานกับหน่วยงานภายนอกเพื่อแสวงหาการสนับสนุน

จะเห็นได้ว่า ส่วนใหญ่จะเป็นการดำเนินกิจกรรมที่มุ่งไปที่กลุ่มเสี่ยง กลุ่มเสพ และผู้ค้ำ (บางส่วน) เพื่อป้องกันแก้ไขและให้โอกาสรักษาและกลับตัวเพื่อให้อยู่ในชุมชนได้ กิจกรรมที่ปราบปรามอย่างรุนแรง เห็นผู้เสี่ยงเป็นผู้ร้าย เห็นผู้เสพเป็นคนเลวเห็นผู้ค้ำรายย่อยเป็นโจรที่ต้องประหารให้หมดสิ้น ไม่ใช่แนวความคิด และวิธีการของภาคประชาชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดได้อย่างยั่งยืน

2.3 สถานการณ์ปัญหายาเสพติด

สถานการณ์ปัญหายาเสพติด เป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่งที่มีผลต่อการกำหนดวิธีการดำเนินงานแก้ไขปัญหายาเสพติดขององค์กรชุมชน/เครือข่าย จากการศึกษาพบประเด็นสำคัญๆ ดังนี้

- (1) ยาเสพติด “เริ่มเป็นปัญหาและส่งผลกระทบต่อสังคม/ชุมชน” คือในช่วงประมาณปี 2537 –2538 (ก่อนหน้านั้นมีการใช้ยาเสพติดอยู่แล้ว แต่อาจจะยังไม่ส่งผลกระทบมากนักต่อสังคม/ชุมชน) และหลายชุมชนก็พยายามแก้ไขปัญหาด้วยตนเองมาตลอด
- (2) ในช่วงระหว่างปี 2540 –2544 ปัญหายาเสพติดโดยเฉพาะ “ยาบ้า” มีการแพร่ระบาดมากขึ้น หลายแห่งมีความรุนแรง ทั้งในเชิงผลกระทบของปัญหาและในเชิงโครงสร้างของปัญหาที่เชื่อมโยงกับเรื่องผลประโยชน์ของคนกลุ่มต่างๆ ในทุกระดับ ทั้งในระดับชุมชน ผู้ค้ำรายย่อยถึงรายใหญ่ และมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปเกี่ยวข้อง
- (3) สภาวะ “ความไม่มั่นใจ” เกิดขึ้นอย่างมากกับผู้นำ/แกนนำ และชาวบ้าน ที่มองเห็นปัญหา แต่มี “ความรู้สึกไม่ปลอดภัย เกรงว่าจะเป็นอันตราย” ในขณะที่เดียวกันก็มี “ความรู้สึกห่วงลูกห่วงหลานญาติพี่น้อง” ที่ส่วนหนึ่งเข้าไปเกี่ยวข้อง และส่วนหนึ่งอาจจะตกเป็นเหยื่อจากการแพร่ระบาดของยาเสพติด

- (4) ชุมชนที่ศึกษา สามารถจำแนกระดับความรุนแรงของการแพร่ระบาดของยาเสพติด ได้ 3 ระดับ ได้แก่ ประเภทที่หนึ่ง **ชุมชนที่มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดรุนแรง** ซึ่งมีทั้งผู้ค้า ผู้เสพ และบางแห่งเป็นที่พักยาและกระจายยาไปยังที่อื่นๆ นอกจากนี้ ยังมีเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับพื้นที่เข้าไปเกี่ยวข้อง และสภาพพื้นที่ที่มีความเอื้ออำนวย เช่น เป็นพื้นที่ชายแดน อยู่ในเส้นทางผ่าน/ลำเลียงยาเสพติด หรือ แม้แต่ในสภาพชุมชนที่มีความเป็นชุมชนน้อย (ความเป็นปัจเจกมีสูง) ประเภทที่สอง ชุมชนที่มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดปานกลาง มีทั้งผู้เสพและผู้ค้ารายย่อย ส่วนมากเป็นชุมชนที่ได้รับอิทธิพลของกระแสความเจริญและอิทธิพลของการแพร่ระบาดของยาเสพติดโดยเฉพาะยาบ้า (เนื่องจากชุมชนไม่ได้โดดๆ หากแต่มีความสัมพันธ์กับภายนอก) และประเภทที่สาม ชุมชนที่มีปัญหาเสพติดเบาบาง มีผู้เสพหรือทดลองเสพยาจำนวนน้อย อาจมีผู้ค้ารายย่อย ส่วนมากเป็นคนภายนอกชุมชน (มาเช่าบ้าน กรณีชุมชนในกทม.) **ชุมชนที่มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดน้อย** ส่วนมากเป็นชุมชนที่มีระบบความสัมพันธ์ภายในค่อนข้างดี (ระบบเครือญาติหรือระบบความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นจากกระบวนการสร้างความเข้มแข็งชุมชน) มีวัฒนธรรมและระบบคุณค่าที่มีการสืบทอด ปฏิบัติอยู่ตลอด เช่น งานประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ และมีผู้นำและองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง
- (5) จากการที่ชุมชนมีสถานการณ์ปัญหาเสพติดที่แตกต่างกัน ส่งผลต่อการใช้วิธีการที่แตกต่างกัน เช่น **ในชุมชนที่มีการแพร่ระบาดรุนแรง** จะเห็นวิธีการของตนเอง (เท่าที่สามารถนำมาใช้ได้) ผสมผสานกับวิธีการจากภายนอก เช่น การเดินเวรยาม ตรวจค้น แจ่งเบะแส และมีลักษณะการทำงานในแบบต่างๆ เช่น “รอจังหวะ/โอกาส/รอเวลา” อาศัย “การประสานกับหน่วยงานภายนอก” ที่ไว้ใจได้ ซึ่งอาจจะเป็นตัวบุคคลที่รู้จัก หรือประสานในระดับที่สูงขึ้น (เนื่องจากไม่ไว้ใจเจ้าหน้าที่ในพื้นที่) โดยเฉพาะภาครัฐ (ตำรวจ/ทหาร/ป.ป.ส./สำนักงานเขต เป็นต้น) หรือจังหวะที่มีหน่วยงานภายนอกเข้ามากระตุ้นและจัดกระบวนการ เช่น จากวิทยากรกระบวนการของกองทัพภาค 2 บางแห่งอาศัย “ทำทางอ้อม” กับกลุ่มเสี่ยงโดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน ถึงแม้ว่าจะแก้ปัญหาผู้ค้าไม่ได้โดยตรง ก็ไม่ต้องการให้ปัญหายาเสพติดรุนแรงมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ตลอดจนใช้เวลาในการสร้างความเข้าใจและปลุกจิตสำนึกของคนในชุมชนผ่านกิจกรรมทางอ้อมต่างๆ เช่น อบรมทางด้านศาสนา กิจกรรมนันทนาการกลุ่มเสี่ยง การส่งเสริมอาชีพและการมีงานทำ เป็นต้น บางกรณีใช้การ “เผชิญหน้าโดยตรง” กับผู้ค้าผู้เสพ เช่น การทำสัญญากับผู้ค้าโดยกรรมการมัสยิด การใช้อาสาสมัครที่ส่วนหนึ่งเคยเป็นผู้เสพยาดำเนินการ “ลงโทษโดยชาวบ้าน” กับผู้ค้าที่เข้ามาขายยาในชุมชน ในขณะที่ชุมชนที่มีการแพร่ระบาดปานกลางและเบาบาง พบว่า สามารถประยุกต์และปรับใช้ทุนเดิม (ความเข้มแข็งของชุมชน) มาดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติดได้มาก ไม่ว่าจะในด้านความเชื่อ ประเพณี ระบบความสัมพันธ์ เครือญาติ และการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในชุมชน และเลือกใช้วิธีการบางส่วน (น้อยมาก) จากภายนอก

2.4 การสนับสนุนจากภายนอก

จากกรณีศึกษา สามารถกล่าวได้ว่า การแก้ไขปัญหายาเสพติดภาคประชาชน จะต้องเป็นการทำงานโดยมีองค์กรชุมชนเป็นหลัก และต้องมีการส่งเสริมและสนับสนุนจากภายนอกที่เหมาะสม จึงจะสามารถนำไปสู่แก้ไขปัญหายาเสพติดที่ยั่งยืนได้ ประเด็นสำคัญๆ จึงอยู่ที่ภายนอกทำ “บทบาทการสนับสนุน/ส่งเสริม” และการสนับสนุนที่ “เพียงพอและเหมาะสม” ซึ่งจากการศึกษา พบว่า

- (1) ประเภทของการสนับสนุนจากภายนอก ได้แก่ **หนึ่ง** นโยบายของรัฐที่เอาจริงเอาจังต่อการแก้ไขปัญหายาเสพติด สอง องค์กร/หน่วยงานของรัฐที่ใช้มาตรการทางกฎหมายที่เป็นธรรมและเหมาะสม สาม องค์กร/หน่วยงานที่ให้การสนับสนุนงบประมาณที่คล่องตัวและเอื้ออำนวยต่อการดำเนินการของชุมชน และสี่ เจ้าหน้าที่ทั้งรัฐและเอกชนในบทบาทของ “พี่เลี้ยง” หรือ บทบาทของการเอื้ออำนวยในเรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจของชุมชน
- (2) นโยบาย “การประกาศสงครามกับยาเสพติดของรัฐบาลในช่วง 3 เดือน (กุมภาพันธ์ – เมษายน 2546) เป็นปัจจัยเอื้อที่สำคัญ โดยเฉพาะในชุมชนที่มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดรุนแรง ทำให้ชุมชนมี “ความมั่นใจ” และสามารถทำงานได้มากขึ้น (แต่อาจจะมีผลกระทบทางลบในชุมชนปานกลาง เบาบาง ที่ชุมชนสามารถใช้วิธีการในทางวัฒนธรรมจัดการปัญหาได้ แต่ต้องมาถูกดำเนินการโดยมาตรการทางนโยบาย ก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจและเกิดความแตกแยกในชุมชน)
- (3) การสนับสนุนของ สำนักงาน ปปส. โดยเฉพาะที่ได้ผ่านบทบาทของ สสช. ก็นับว่ามีส่วนสำคัญที่ทำให้ภาคประชาชนมีเครือข่ายการดำเนินการด้านการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดขยายวงออกไปได้อย่างกว้างขวาง และเป็น การสนับสนุนขวัญกำลังใจและงบประมาณหล่อเลี้ยงให้กับการทำงานและการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีองค์กร/แหล่งทุนอื่นๆ เช่น พอช. สำนักงานกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม เป็นต้น
- (4) บทบาทของหน่วยงานที่ทำหน้าที่เป็น “พี่เลี้ยง” มีทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น หน่วยพัฒนามวลชนสัมพันธ์ของกองทัพภาคที่ 2 สสช. พช. สมาคมหยาดฝน ศูนย์สังคมพัฒนา สมาคมยุวมุสลิมแห่งประเทศไทย สาธารณสุข ตำรวจ ฯลฯ ซึ่งบทบาทพี่เลี้ยงคือ **การจัดกระบวนการเรียนรู้ การส่งเสริม และสนับสนุน** โดยมีเป้าหมายที่ชุมชนเป็น **ผู้ตัดสินใจ** ซึ่งบทบาทของภายนอกในฐานะองค์กรพี่เลี้ยงมีดังนี้

- กระตุ้นให้เห็นปัญหาและยกระดับเป็นปัญหาชุมชน/สังคม

- สืบค้นศักยภาพเพื่อเริ่มต้นทำงานกับชุมชน

- จัดกระบวนการเพื่อ

- วิเคราะห์ปัญหา และเหตุปัจจัยของการแพร่ระบาดของยาเสพติด
- การจัดรูปองค์กร โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย
- วางแผน แนวทางที่เป็นรูปธรรมและเป็นระบบ

- ค้นคว้ารูปแบบ แนวทางที่สอดคล้องกับชุมชน
- สร้างเงื่อนไขเพื่อการสร้างพันธมิตร เครือข่ายและชุมชนใกล้เคียง
- สร้างเจตคติที่ดีต่อผู้เสพ ว่าเป็นลูกเป็นหลาน
- สนับสนุนการใช้องค์ความรู้ในการแก้ไขปัญหา
- ติดตามการทำงาน การให้ความรู้ และกำลังใจ

ส่วนที่ 3 ผลการดำเนินงานขององค์กรชุมชนที่มีต่อสถานการณ์ปัญหายาเสพติด

ในช่วงที่มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดโดยเฉพาะยาบ้าที่รุนแรงมากขึ้นใน ช่วงปี 2540 โดยประมาณ หลายพื้นที่จากกรณีศึกษา ได้เริ่มมีผู้นำที่ตระหนักและได้รวมตัวกันขึ้นมาแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนอย่างเอาใจใส่ จากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนหลายส่วน แม้ว่าปัญหายาเสพติดจะเป็นปัญหา ร้ายแรงทำลายครอบครัวทำลายชาติ แต่ผู้นำกลุ่มองค์กรภาคประชาชน ไม่ว่าจะเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระ ครู และ ชาวบ้านนักพัฒนา ก็ได้อาสาขึ้นมาระดมความร่วมมือจากภายในชุมชนและภายนอกเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาดังกล่าว ด้วยความมุ่งมั่นเสียสละและอุทิศตัวโดยไม่หวังเกรงภัยอันตรายใด ๆ ทำให้สถานการณ์ของผู้เสพ ผู้เสี่ยง และผู้ค้า รายย่อยในพื้นที่ค่อย ๆ ปรับตัวลดลงอย่างเห็นได้ชัด ประกอบกับในช่วงที่รัฐบาลเอาจริงในการประกาศสงครามกับ ยาเสพติด ทำให้เป็นการเอื้อต่อการแก้ปัญหาได้ดีขึ้น เช่น ผู้เสพล้าเปิดเผยตัวและรายงานตัวเพื่อเลิกเสพและเข้ารับ การบำบัดรักษา ผู้ปกครองครอบครัว กล้ายอมรับความจริงของคนในครอบครัวที่มีพฤติกรรมเสพยาและช่วยเหลือ ให้เลิก ผู้นำชุมชน กล้าที่จะดำเนินการดูแลแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้ ยังนำไปสู่การทำกิจกรรม ต่าง ๆ ที่เป็นการให้ความรู้ความตระหนักในพิษภัยของยาเสพติดและเกิดกิจกรรมการป้องกัน ไม่ให้กลุ่มเสี่ยง ต้องหลงมัวเมากับยาเสพติด อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ผู้นำเครือข่ายภาคประชาชนยังไม่มั่นใจก็คือ การกำจัดผู้ค้าผู้เสพ ที่ไม่เป็นไปตามกฎหมายและความยุติธรรมของสังคมที่ซัดจั้งโปร่งใส แม้บางส่วนจะเห็นด้วยกับการกำจัดด้วย มาตรการรุนแรงบ้างก็ตาม

ผลการศึกษา พบว่า จำนวนผู้เสพลดลงเกือบถึง 100 % ในทุกพื้นที่ คือ แทบไม่มีผู้เสพหลงเหลืออยู่ใน ชุมชน ในด้านผู้ค้า ไม่ปรากฏให้เห็นชัดเจน แต่ภายหลังรัฐมีมาตรการชัดเจน ก็ทำให้ผู้ค้าลดลงเกือบหมด เช่นกัน อาจมีบางคนที่ยุติชั่วคราวและหลบไปกบดานอยู่ที่อื่นบ้าง ในด้านเด็กและเยาวชนที่เป็นกลุ่มเสี่ยง ค่อนข้างจะปลอดภัยมากขึ้นและมีภูมิคุ้มกันให้ห่างไกลจากยาเสพติด ด้วยความเอาใจใส่ของครอบครัวและชุมชนที่จริงจังมาก จะ เห็นได้ว่า การดำเนินงานของภาคประชาชน ภายใต้การสนับสนุนนโยบายและงบประมาณจากภาครัฐ แม้จะเป็น จำนวนเงินไม่มากนัก แต่ก็ได้ผลต่อความปลอดภัยของเด็กเยาวชนและผู้ใช้แรงงานที่ดิ้นรนเลี้ยงชีพให้ห่างไกลจาก ยาเสพติดได้อย่างคุ้มค่า